

نگاهی به ویژگی‌های بودجه سال ۸۰ کل کشور و مقایسه آن با قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی - اجتماعی

نوشتۀ دکتر ابراهیم عباسی

چکیده

هر سال طراحان نظام مالی کشور در سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی و وزارت امور اقتصادی و دارایی، بودجه کل کشور را تهیۀ و تنظیم می‌کنند. هر سال نسبت به سال گذشته ارقام بودجه رو به افزایش است. به دلیل تورم و سهم کم بخشن خصوصی در اقتصاد کشور این افزایش‌ها باعث افزایش نقش دولت در اقتصاد کلان می‌شود. روند تغییرات ارقام بودجه هر سال نسبت به سال گذشته و در مقایسه با قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی - اجتماعی، دارای محتوای اطلاعاتی است که علایمی را از فرضیات، سیاست‌ها، برنامه‌ها، فعالیت‌ها و هدف‌های برنامه‌ریزان مالی کشور آشکار می‌سازد. بر اساس این فرضیات و برنامه‌ها، تصمیمات و ساختار مالی دولت برای یک سال شکل می‌گیرد. در این مقایسه روند میزان رشد و تغییرات ارقام بودجه کل کشور، بودجه عمومی و بودجه شرکت‌های دولتی طی سال‌های ۷۹ و ۸۰ و طبق قانون برنامه سوم یاد شده مقایسه و ویژگی‌های بودجه سال ۸۰ تجزیه و تحلیل می‌شود.

كلمات کلیدی:

بودجه کل کشور - بودجه عمومی - بودجه شرکت‌های دولتی - تورم - اشتغال - درآمدهای مالیاتی - درآمدهای نفتی درآمدهای ارزی - استقراض - بودجه نویسی - قانون بودجه - قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی - اجتماعی

هزینه‌های جاری، سرمایه‌ای و عمرانی هر یک آثار اقتصادی خاصی را دارد و بر حسب اوضاع اقتصاد تورمی، رکودی، و تورم رکودی به شیوه خاصی باید اعمال و اجرا شوند. قانون پنج ساله سوم توسعه اقتصادی - اجتماعی کشور (۱۳۷۹-۸۳) برخی از این سیاست‌های بودجه‌ای را تعیین کرده است. لازم است ارقام قانون بودجه سال ۸۰ و ویژگی‌های این قانون با هدف‌های پیش‌بینی شده در قانون برنامه سوم مقایسه شوند.

در سال ۸۰، بودجه شرکت‌های دولتی دو برابر بودجه عمومی دولت است. روند کند خصوصی‌سازی، بالا بودن

مقدمه

بودجه کل کشور، شامل بودجه عمومی دولت و بودجه شرکت‌های دولتی و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت، به عنوان ابزارهای مالی دولت در برقراری تعادل اقتصادی و مالی به کار می‌رود، با بررسی ارقام بودجه کل کشور می‌توان نسبت به نحوه به کار گیری ابزارهای مالی دولت آشنا شد و آثار آن را بر اقتصاد تحلیل کرد. هر یک از سیاست‌های مالی دولت مانند معافیت، کاهش، و افزایش انواع مالیات‌ها، مقدار و ترکیب درآمدها، نرخ ارز، میزان استقراض از مردم و بانک‌ها، بازپرداخت تعهدات، ترکیب

شماره ۱ سهم هر یک از منابع درآمدهای عمومی را طی سال‌های ۷۹-۸۰ نشان می‌دهد.

باید توجه داشت که اگر چه از کل درآمدهای عمومی ۱۳۹۹۰۹/۸ میلیارد ریال معادل ۶۸۶۵۳/۴ میلیارد ریال آن (یعنی ۴۹/۱ درصد) را درآمد نفت تشکیل می‌دهد اما به دلایل زیر این وابستگی به درآمدهای نفتی بیش از این مقدار است. اولاً بخش زیادی از درآمدهای مالیات بر واردات متکی به ارز حاصل از صدور نفت است. که بدان معنی است که شرکت‌هایی که جهت واردات مواد اولیه مورد نیاز خود وابسته به ارز هستند در صورت وجود ارز اقدام به واردات می‌کنند و در نتیجه درآمد مالیات بر واردات حاصل می‌شود. ثانیاً مالیات بر سود شرکت‌ها

تعداد شرکت‌های دولتی، و تورم باعث افزایش سهم بودجه شرکت‌های دولتی در بودجه کل کشور شده است. نظارت دقیق‌تر به امور مالی این شرکت‌ها، بدھی‌های این شرکت‌ها به نظام بانکی، کمک‌های مالی دولت به شرکت‌های زیان‌ده، وضعیت شرکت‌های اقماری و وابسته به این شرکت‌های دولتی باید بیشتر مورد توجه تحلیل‌گران قرار گیرد.

بودجه کل کشور از حیث درآمدها و هزینه‌ها

بودجه کل کشور در سال ۱۳۸۰ بیش از ۴۰۵۹۷۸/۲ میلیارد ریال به تصویب رسید. طبق جدول شماره ۲ بودجه

جدول شماره ۱. سهم هر یک از درآمدهای عمومی در بودجه سال‌های ۷۹ و ۸۰

جمع	درصد سهم درآمدهای عمومی در بودجه				شرح سال
	ساختمانی	ساختمانی	وسایل ملی	فروش نفت	
۱۰۰	۱۷/۱	۳۰/۷	۵۲/۲	۱۳۷۹	
۱۰۰	۱۸/۵	۳۲/۴	۴۹/۱	۱۳۸۰	

در صورتی میسر خواهد بود که شرکت‌ها با تهیه ارز مورد نیاز خود به حرفة تولید و فروش ادامه دهند. بنابراین نه تنها بودجه عمومی بلکه بخش قابل توجهی از مالیات‌ها نیز متکی به درآمدهای نفتی است. از این رو این وابستگی عملاً بیش از ۴۹/۱ درصد است. ثالثاً ۵/۵ میلیارد دلار از درآمدهای نفتی به نرخ رسمی محاسبه می‌شود در حالی که اگر همه ۱۲/۸۶۴ میلیارد دلار درآمد نفت سال ۸۰ به نرخ ارز واریز نامه‌ای در بودجه منظور شود ارزش ریالی درآمدهای نفتی بالاتر می‌رود و سهم درآمد نفت نیز در بودجه افزایش خواهد یافت.

درآمدهای نفتی در سال ۸۰ کمتر از ۱۳ میلیارد دلار (۱۲/۸۶۴) پیش‌بینی شده است. با حفظ روند صادرات فعلی، در حدود ۲/۴ میلیون بشکه در روز در سال ۸۰، این درآمدها به ۲۵ میلیارد دلار خواهد رسید. بهای هر بشکه

عمومی دولت شامل درآمدهای عمومی و اختصاصی و سایر منابع تأمین اعتبار حدود ۱۶۴۲۶/۸ میلیارد ریال و بودجه شرکت‌های دولتی و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت ۳۰۰۴۲۶ میلیارد ریال است. درآمدهای مالیاتی در بودجه سال ۸۰ حدود ۳۳/۶ درصد نسبت به سال ۷۹ افزایش یافت. رشد این درآمدهای مالیاتی ناشی از افزایش مالیات بر واردات و مالیات بر مصرف و فروش است که تحت تأثیر اوضاع اقتصادی و رشد فعالیت‌های اقتصادی است. نسبت درآمدهای مالیاتی، نفت، و سایر درآمدها به کل درآمدهای عمومی به ترتیب ۳۲/۴، ۴۹/۱، ۱۸/۵ و ۱۳۷۹ درصد است.* درآمدهای نفتی به کل درآمدهای عمومی در سال ۸۰ نسبت به سال ۷۹ معادل ۳ درصد کاهش را نشان می‌دهد. جدول

* در بودجه سال ۲۰۰۱ فرانسه درآمد دولت از محل مالیات‌ها بیش از

۹۰ درصد بوده است.

جدول شماره ۲ . اقلام عمده بودجه کل کشور در سال های ۷۹ و ۸۰

(ارقام میلیارد ریال)

درصد رشد	سال		شرح
	۸۰	۷۹	
۲۳	۱۰۴۵۳۷/۹	۸۴۹۶۵/۳	هزینه های جاری
۳۸/۸	۳۶۶۱۶/۹	۲۶۳۷۰/۳	هزینه های عمرانی
۲۶/۷	۱۴۱۱۰۴/۹	۱۱۱۳۳۵/۵	بودجه از محل درآمدهای عمومی
۴۰/۲	۲۳۱۱۱/۹	۱۶۴۸۰/۶	بودجه از محل درآمدهای اختصاصی
۲۸/۵	۱۶۴۲۶/۸	۱۲۷۸۱۶/۲	بودجه عمومی دولت
۲۵/۱	۳۰۰۴۲۶/۳	۲۴۰۱۰۶/۲	بودجه شرکت های دولتی ، مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت و بانک ها
۲۶/۳	۴۶۴۶۹۳/۲	۳۶۷۹۲۲/۳	جمع کسر می شود: اقلامی که دوبار منظور شده است
۲۰/۱	۸۷۱۵	۷۲۵۴/۲	
۲۶/۴	۴۰۰۹۷۸/۲	۳۶۰۶۶۸/۱	بودجه کل کشور

منبع : قانون بودجه کل کشور سال های ۷۹ و ۸۰^(۱)

پیش بینی شده اما درآمدهای ریالی حاصل از فروش ارز به قیمت ۷۹۰۰ ریال معادل ۴۶۱۴۱/۴ میلیارد ریال است. طبق جدول شماره ۳ در مجموع ۶۸۶۵۳/۴ میلیارد ریال از محل فروش نفت و فروش ارز در بودجه پیش بینی شده است که از این مبلغ ۲۲۵۱۲ میلیارد ریال حاصل از صادرات نفت خام و ۴۶۱۴/۴ میلیارد ریال حاصل از فروش ارز است. این بدان معنی است که درآمدهای ریالی حاصل از فروش ارز بیش از ۲ برابر درآمدهای ریالی صادرات نفت است. دولت برای تأمین هزینه های بودجه ای و رفع کسری بودجه از استقراض نظام بانکی استفاده نکرده است اما روشی بدتر و سهل تر یعنی تضعیف پول ملی را اتخاذ کرده است. کاهش نرخ ارز بر صادرات و بر تراز بودجه ای کشور تأثیرهای منفی می گذارد اما این کار باعث می شود هزینه های تولید کاهش و سرمایه گذاری و اشتغال بهبود یابد. گاهی دولت برای راه اندازی امور ضروری و مثبت

نفت در بودجه سال ۸۰ معادل ۱۶ دلار پیش بینی شده است. اما به دلیل اینکه این بودجه محافظه کارانه تنظیم شده است فقط بخشی از درآمدهای صادرات نفتی یعنی ۱۲/۸۶۴ میلیارد دلار در بودجه برنامه ریزی شده است. درآمدهای نفتی در بودجه سال ۸۰ نسبت به سال ۷۹ از رشد ۱۹/۱ درصدی برخوردار است. درآمدهای نفتی مازاد برابر ۱۲/۸۶۴ میلیارد دلار، به صندوق ذخیره ارزی واریز می شود تا قسمتی از آن صرف اعطای اعتبارات ارزی به تولید کنندگان و صادر کنندگان غیر نفتی شود. صندوق ذخیره ارزی ضربه گیر نوسان درآمدهای ارزی است. موجودی این ذخیره بیش از ۶۰ میلیارد دلار است. بر اساس ماده ۶۰ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی - اجتماعی، اگر قیمت نفت کاهش یابد دولت موظف است از آن صندوق استفاده کند.^(۱)

طبق جدول شماره ۳ درآمدهای ریالی حاصل از صدور نفت خام در بودجه سال ۸۰ معادل ۲۲۵۱۲ میلیارد ریال

جدول شماره ۳. مقایسه بودجه عمومی دولت در سال های ۷۹ و ۸۰ با قانون برنامه سوم
توسعة اقتصادی - اجتماعی

ارقام: میلیارد ریال

درصد رشد		۱۳۸۰		۱۳۷۹		بودجه عمومی
قانون بودجه	برنامه سوم	قانون بودجه	برنامه سوم	قانون بودجه	برنامه سوم	
۲۶/۷	۱۷/۵	۱۳۹۹۰۹/۸	۱۲۷۸۷۸	۱۱۰۳۹۰/۰	۱۰۸۶۸/۹	<u>درآمدهای عمومی</u>
۳۳/۶	۲۴/۳	۴۰۳۸۸۶/۶	۴۱۹۴۲/۳	۳۳۹۶۰/۷	۳۳۷۵۰/۲	۱- درآمدهای مالیاتی
۱۹/۱	۱۰/۳	۶۸۶۵۳/۴	۵۹۷۰۳/۷	۵۷۶۲۵	۵۴۱۵۴/۸	۲- درآمد حاصل از فروش نفت شامل:
۱۱/۸	-۲	۲۲۰۱۲	۱۹۰۱۲	۲۰۱۲۵	۱۹۴۰۶/۸	۰- صادرات نفت خام
۲۳	۱۷/۲	۴۶۱۴۱/۴	۴۰۷۴۱/۷	۳۷۵۰۰	۳۴۷۴۸	۰- فروش ارز
۳۷/۵	۲۴/۹	۲۵۸۶۷/۸	۲۶۱۸۲	۱۸۸۰۹/۸	۲۰۹۶۳/۹	۳- سایر درآمدها
۲۶/۷	۱۷/۶	۱۴۱۱۰۴/۸	۱۲۹۱۲۳	۱۱۱۳۳۵/۰	۱۰۹۸۰۸/۹	<u>هزینه‌ها</u>
۲۳	۱۰/۳	۱۰۴۰۳۷/۹	۹۸۰۶۲/۷	۸۴۹۶۵/۲	۸۵۰۳۳/۱	هزینه‌های جاری
۳۸/۸	۲۰/۴	۳۶۶۱۶/۹	۳۱۰۶۰/۳	۲۶۳۷۰/۳	۲۴۷۷۵/۸	هزینه‌های عمرانی
۳۲/۴	۳۲/۴	-۱۲۴۰	-۱۲۴۰	-۹۴۰	-۹۴۰	کسری بودجه
۳۲/۴	۳۲/۴	۱۲۴۰	۱۲۴۰	۹۴۰	۹۴۰	منابع تأمین کسری
۳۲/۴	۳۲/۴	۱۲۴۰	۱۲۴۰	۹۴۰	۹۴۰	برگشتی از پرداخت‌های سال گذشته

۱۳۰۰ میلیارد ریال پاداش پایان خدمت کارکنان دولت

۲۰۰۰ میلیارد ریال پرداخت دیون و تعهدات دولت به نظام بانکی

۱۰۰۰ میلیارد ریال برای جهش صادرات غیرنفتی

در بودجه سال ۸۰ اعتبارات جاری و عمرانی کشور به ترتیب ۱۰۴۰۳۷/۹ و ۳۶۶۱۶/۹ میلیارد ریال برآورد شده

است (جدول شماره ۳)، این ارقام بیانگر ۲۳ درصد رشد در هزینه‌های جاری و ۳۸/۸ درصد رشد در هزینه‌های

عمرانی است. بالا بودن میزان رشد اعتبارات عمرانی، در مقایسه با هزینه‌های جاری، نشانگر جهت‌گیری دولت به

سمت فعالیت‌های تولیدی و عمرانی است اما رقم ریالی ویژه مرزهای شرقی

متossl به تضعیف پول ملی می‌شود. زیرا دولت دلارهای ننتی را به نرخ ۷۹۰۰ ریال به بانک مرکزی می‌فروشد. برخی از این اقدامات در بودجه ۸۰ به شرح زیر است:^(۳)

۱۲۰۰ میلیارد ریال برای پرداخت مابه التفاوت نرخ ارز به دستگاه‌هایی که نرخ ارز اختصاصی به آنها افزایش می‌یابد.

۴۵۰۰ میلیارد ریال برای تسهیلات وجوه اداره شده برای اجرای طرح‌های تولیدی در استان‌ها با شاخص میزان بیکاری بالا و مهاجرفترست

۲۰۰۰ میلیارد ریال برای تقویت امنیت مرزهای کشور به

قوانين عادی در مجلس با استفاده از روش "قانون گذاری از طریق تبصره های بودجه" به این اعتبارات اختصاصی دست می یابند. طبق ماده ۱۴ قانون محاسبات عمومی مصوب شهریور ۱۳۶۶، حذف بودجه اختصاصی ظرف حد اکثر ۳ سال به دستگاه های دولتی تکلیف شده بود. اما تا کنون دولت گامی جهت حذف آنها برنداشته است. برای مثال، در بودجه هر سال تعدادی از تبصره ها مربوط به نحوه اخذ درآمدهای اختصاصی برای دستگاه های اجرایی است. در هر حال درآمدهای اختصاصی در تبصره های بودجه نمونه ای از رعایت نشدن اصل عدم تخصیص است.^(۱).

بودجه شرکت های دولتی

در سال ۸۰ نیز مانند سال های گذشته بودجه شرکت های دولتی در قالب ۷ جلد کتاب سفید به مجلس تقدیم شد. بودجه شرکت های دولتی را مجامع عمومی شرکت ها به تصویب می رسانند و هیئت دولت آن را بررسی و گاهی بدون تغییرات بعد از تصویب همراه بودجه عمومی دولت به مجلس شورای اسلامی تقدیم می کند. بودجه سال ۸۰ شرکت های دولتی و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت نسبت به سال ۷۹ معادل ۲۰/۱ درصد افزایش نشان می دهد. حدود ۶۵ درصد از بودجه کل کشور متعلق به شرکت های دولتی و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت است که در حدود ۹۸ درصد آن بودجه شرکت های دولتی و بانک ها و ۲ درصد بودجه مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت است.

اعتبارات و کمک های دولتی به شرکت های دولتی در سال ۸۰ نسبت به سال ۷۸ معادل ۲۴ درصد افزایش یافته است. این درحالی است که تعداد شرکت های مشمول این اعتبارات در مقایسه با سال ۷۸ از ۵۰۰ به ۵۰۵ شرکت کاهش یافته است^(۲). در بودجه ۸۰ در مورد وضعیت شرکت های دولتی زیان ده تمہیداتی اندیشه نشده است. معلوم نیست تا چه زمانی دولت باید اعتبارات خود را صرف شرکت های زیان ده کند. بسیاری از شرکت های دولتی در دو دهه گذشته مبالغ زیادی را به عنوان کمک از

اعتبارات جاری بیش از ۲/۸ برابر اعتبارات عمرانی است. این موضوع نشان می دهد بودجه جاری سهم مهمی را از بودجه کل کشور در بر می گیرد. سهم اعتبارات عمرانی از کل هزینه های جاری و عمرانی از حدود ۲۳/۷ درصد در سال ۷۹ به حدود ۲۶ درصد در سال ۸۰ افزایش یافته است. با توجه به اینکه میزان تورم پیش بینی شده در بودجه ۸۰ معادل ۱۵ درصد است، بنابراین اعتبارات عمرانی به قیمت های ثابت حدود ۱۱ درصد افزایش را نشان می دهد^(۴). این افزایش در کنار اعتبارات مربوط به وجوده اداره شده که برای سرمایه گذاری در مناطق محروم اختصاص می یابد یانگر توجه دولت به مسئله تشکیل سرمایه و افزایش سرمایه گذاری و سازندگی است.

سهم هزینه های جاری، عمرانی، و هزینه های اختصاصی دولت در بودجه عمومی به ترتیب ۶۳، ۲۲ و ۱۴ درصد است. کمتر از یک درصد آن برای بازپرداخت وام های خارجی درنظر گرفته شده است. در بودجه ۸۰، میزان رشد درآمدهای مالیاتی، نفتی، و سایر درآمدها نسبت به سال ۷۹ به ترتیب ۳۳/۶، ۱۹/۱ و ۳۷/۵ درصد است. درآمدهای عمومی ۲۶/۷ درصد و درآمدهای اختصاصی ۴۰/۲ درصد رشد را نسبت به سال ۷۹ نشان می دهد. میزان رشد بالای درآمدهای اختصاصی نشان می دهد با اینکه درآمدهای اختصاصی مشمول رعایت قانون محاسبات اند اما دستگاه های اجرایی مایل اند بودجه اختصاصی بیشتری داشته باشند و کمتر به مکانیسم تخصیص اعتبار از سوی خزانه متکی شوند. زیرا تحت سرفصل درآمدهای اختصاصی، دستگاه های دولتی می توانند بخشی از این منابع درآمدی را خارج از شمول دیوان محاسبات مصرف کنند و لذا آزادی بیشتری در مصرف این درآمدها دارند. به همین دلیل اخذ مجوز برای وصول درآمدهای اختصاصی یکی از تلاش ها و هدف های مدیران دولتی است^(۵).

اخذ مجوز برای بودجه های اختصاصی یکی از راه های اعمال نفوذ از طریق کمیسیون های تخصصی مجلس شورای اسلامی است که با توجه به روند طولانی تصویب سایر

۳۴ درصد از شرکت‌های دولتی فاقد صورت‌های مالی مصوب مجمع عمومی و گزارش حسابرسی هستند. یعنی ۱/ شرکت‌های دولتی حاضر به پاسخگویی به مراجع قانونی و نظارتی کشور نبوده‌اند.^(۸)

در بودجه سال ۷۸ تعداد ۴۲۴ شرکت دولتی از اجرای تعهدات قانونی خود سر باز زده‌اند. این در حالی است که تعداد شرکت‌های دولتی که نام آنها در بودجه سال ۷۸ ذکر شده است ۷۰۵ و کل بودجه آنها دو برابر بودجه عمومی دولت بوده است. از ۴۲۴ شرکت دولتی ۲۵ شرکت حساب بودجه خود را به مجمع عمومی شرکت ارائه نکرده‌اند؛ شرکت‌های تابعه سازمان صنایع دفاع، سازمان گسترش خدمات بازرگانی، بیمه مرکزی و گروه ملی صنعتی فولاد ایران از آن جمله‌اند. نه شرکت صورت‌های مالی اعتبارات جاری خود را ارائه نکرده‌اند. شانزده شرکت دولتی میزان سرمایه‌گذاری ثابت خود را به دستگاه‌های ذی‌ربط ارائه نداده‌اند. صد و نود و سه شرکت دولتی برای پرداخت مالیات اقدام نکرده‌اند و مقدار بدھی مالیاتی این شرکت‌ها به دولت معلوم نیست. تعداد هشتاد و یک شرکت سود سهام دولت را به خزانه واریز نکرده‌اند و مقدار دقیق بدھی سود سهام این شرکت‌ها به وزارت امور اقتصادی و دارایی گزارش نشده است. تعداد نود شرکت دولتی از واریز درآمدهایی که طبق قانون باید به خزانه واریز می‌کردند خودداری کرده‌اند.^(۹)

طبق ماده ۴ قانون محاسبات عمومی^(۱۰)، شرکتی دولتی محسوب می‌شود که حداقل ۵۱ درصد سهام آن متعلق به دولت باشد. حال اگر وزارت‌خانه یا دستگاهی دولتی شرکتی ایجاد کند که مالکیت ۱۰۰ درصد آن در اختیار آن دستگاه اجرایی باشد قانون محاسبات آن را شرکت دولتی نمی‌داند و در نتیجه از محدوده نظارتی دیوان محاسبات به دور است. با استفاده از این قانون، دستگاه‌های دولتی شرکت‌های اقماری تأسیس کرده‌اند و معاملات وزارت‌خانه را به این شرکت‌ها ارجاع می‌دهند. در این شرکت‌ها که دریافت و پرداخت‌های ریالی و ارزی آنها طبق مقررات

دولت دریافت کرده‌اند اما هیچ اقدامی برای بازپرداخت آنها نشده است. از دیدگاه رئیس کمیسیون تلفیق اصلی، بودجه شرکت‌های دولتی از نقاط کور لواح بودجه سنواتی است و مجلس عامل نظارتی بر شرکت‌های دولتی اعمال نمی‌کند. شرکت‌های دولتی در برابر نپرداختن مالیات جریمه نمی‌شوند، در حالی که شرکت‌های غیردولتی مشمول ۳۰٪ جریمه دیرکرد قرار می‌گیرند. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور هر سال تعدادی از شرکت‌های دولتی را معاف از پرداخت مالیات اعلام می‌کند اما این شرکت‌ها طبق ماده ۱۰۵ قانون مالیات‌ها باید ۱۰ درصد سود خود را به عنوان مالیات پرداخت کنند. این شرکت‌ها در مقابل سهم ناچیزی که در پرداخت مالیات دارند هزینه بر هستند. افزایش بودجه شرکت‌های دولتی نشانگر توسعه اقتصادی، سرمایه‌گذاری، و اشتغال است اما این موضوع مغایر با کاهش وظایف تصدی گری دولت در امور اقتصادی است. شرکت‌های دولتی در بخش اعمال تصدی گری دولت از نظر قالب قانونی و اداری وضعیتی دوگانه دارند. هنگام دریافت بودجه خود را دولتی می‌دانند ولی آنگاه که باید به مسئولان نظارتی حساب و عملکرد خود را پس دهند بر غیر دولتی بودن خود پافشاری می‌کنند. نبود نظارت قانونی بر هزینه‌های شرکت‌های دولتی می‌تواند مفاسد مالی و اداری را توسعه دهد.

با توجه به اینکه مجلس شورای اسلامی دولت را موظف به شفاف سازی بودجه شرکت‌های دولتی می‌کند و با توجه به قانون برنامه ۵ ساله سوم، شرکت‌هایی که نام آنها جهت بررسی بودجه به مجلس ارائه نمی‌شود باید ظرف ۳ ماه صورت وضعیت آنها به سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور ارائه شود. با این حال بودجه این دسته از شرکت‌های دولتی حتی از سوی مجتمع عمومی شرکت‌ها ارائه نمی‌شود. در سال ۷۸ ۷۸ شرکت‌های دولتی عملکرد خود را به دستگاه‌های نظارتی قوه مجریه (وزارت امور اقتصادی و دارایی و سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور) ارائه نداده‌اند. طبق گزارش وزارت امور اقتصادی و دارایی،

تمام شده بالا، تقاضا را برای کالا در طبقات متوسط و پایین درآمدی جامعه کاهش می‌دهد و این تقاضای کم پاسخگوی تولیدات و موجودی انبارها نیست. بنابراین، نرخ ارز بالا بهای تمام شده محصولات را افزایش و قدرت خرید مردم را کاهش می‌دهد. ادامه روند فشار هزینه فقیر را فقیرتر می‌کند. فشار هزینه عامل ایجاد تورم و سپس اقتصاد رکودی بعد از آن است.

ب - عامل پول و نقدینگی : فشار نقدینگی در جامعه مربوط به کسری بودجه و استقراض دولت از نظام بانکی است. بالا بودن حجم پول و افزایش نقدینگی یکی از عوامل ایجاد تورم در کشور است. مراحل و فرآیند کار به شرح روابط زیر است:

تورم → افزایش نقدینگی → افزایش عرضه پول → کسری بودجه → افزایش مخارج دولت → اجرای برنامه‌های دولت

بدیهی است که استقراض نکردن دولت از نظام بانکی و بازپرداخت بدھی‌ها به نظام بانکی و تأمین مخارج دولت از محل استقراض از مردم (اوراق مشارکت) می‌تواند باعث کاهش تورم شود.

با به گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس، مغایرت‌های زیادی میان عملکرد نظام بانکی با مصوبات مجلس در سال‌های مختلف وجود دارد. در طول برنامه اول، مجلس رشد نقدینگی را سالانه $8/2$ درصد تصویب کرد اما دولت سالانه $25/2$ درصد (با 17 درصد مغایرت) نقدینگی را افزایش داد. در طول برنامه دوم مجلس رشد نقدینگی $12/5$ درصد را تعیین کرد اما عملکرد دولت $27/1$ درصد را نشان می‌دهد (15 درصد مغایرت). نتیجه این مغایرت تورم شدید و کاهش ارزش پول ملی است.^(۱۲)

فرض کنید شخصی پول خود را برای مصارف و نیازهای خود خرج می‌کند مثلاً به رستوران می‌رود در این حالت هدف کسب رضایت و مطلوبیت است و این مهم‌تر از صرفه جویی است. شخصی دیگر با پول خود فرد

دولتی تطبیق نمی‌کند با دریافت ارز از شرکت مادر به نرخ دولتی و فروش محصولات خود به نرخ ارز آزاد رانت خواری می‌کنند^(۱۱). این شرکت‌های غیر دولتی ولی رسمی دولتی موظف نیستند درآمدهای خود را به خزانه واریز کنند و از حیطه نظارت و کنترل دیوان محاسبات خارج‌اند. بنابراین جایگاهی در بودجه کل کشور ندارند. این مسئله از شفافیت ارقام بودجه کل کشور می‌کاهد. از بیش از 1500 شرکت دولتی و شرکت‌های اقماری متعلق به شرکت‌های دولتی نام فقط 505 شرکت در قانون بودجه 80 آمده است. دلایل این کار عبارت‌اند از:

الف - تعدادی از این شرکت‌ها متعلق به نهادها و مؤسسات عمومی غیردولتی است؛ بودجه نهادها، بینادها، شهرداری‌ها و شرکت‌های وابسته به آنها در بودجه کل

کشور نمی‌آید.

ب - شرکت‌های وابسته به بانک‌ها یا سرمایه‌گذاری بانک‌ها روی سهام سایر شرکت‌ها طبق ماده ۴ قانون محاسبات عمومی سهام و شرکت دولتی محسوب نمی‌شود.

ج - شرکت‌هایی که سهام دولت در آنها کمتر از 50 درصد باشد شرکت دولتی محسوب نمی‌شود. لذا در بودجه کل کشور منظور نمی‌شود.

بودجه، تورم، و اشتغال

در کشور ما تورم به مفهوم افزایش افسار گسیخته و خارج از کنترل سطح عمومی قیمت‌ها ناشی از دو پدیده زیر است:

الف - فشار هزینه: کاهش ارزش پول ملی قدرت خرید محصولات تولیدی را در سطح قیمت تمام شده فعلی تضعیف کرده است. در نتیجه هم رفاه مصرف کننده کاهش می‌یابد و هم به تولیدکننده فشار می‌آید. تضعیف پول ملی باعث فشار هزینه می‌شود و رابطه منطقی قیمت‌ها و قدرت خرید از بین می‌رود. بهای

تحقیق این هدف از نظر انواع برنامه‌ها، مراجع، و واحدهای مسئول در ایجاد مشاغل در بخش‌های غیردولتی تمهیدات کافی در نظر گرفته شده است در هر حال دولت نمی‌تواند نسبت به مسئله یکاری مردم بی توجه باشد و احساس مسئولیت نکند. بخشی از این مسئولیت به عهده بخش‌های غیردولتی واگذار شده است با این حال در صورت ناتوانی همه بخش‌های دولتی و غیردولتی در ایجاد اشتغال نیروهای یکار جامعه، دولت باید تدبیرهایی از جمله پرداخت بیمه سرمایه‌گذاری، یکی از راه‌ها این است که بخش دولتی (دولت و شرکت‌های دولتی) بدھی‌های خود را به نظام بانکی (بانک مرکزی و بانک‌های تجاری و تخصصی) بازپرداخت کنند. در این صورت نقدینگی بانک‌ها افزایش می‌یابد و این موضوع ظرفیت وامدهی بانک‌ها را افزایش می‌دهد. در صورتی که این وام‌ها صرف سرمایه‌گذاری‌های جدید شود اشتغال وضع بهتری می‌یابد.

ویژگی‌های بودجه سال ۱۳۸۰

با مطالعه قانون بودجه سال ۸۰ ویژگی‌های زیر مشاهده می‌شود:

- ۱- بودجه گرایش هزینه‌ای و برنامه‌ای دارد. اما هنوز گرایش عملیاتی پیدا نکرده است. در بودجه عملیاتی، رابطه بین هزینه‌ها و نتایج حاصل از اجرای عملیات با روش‌های علمی اندازه‌گیری می‌شود. با اندازه‌گیری کار (کارستنجی) و حسابداری، بهای تمام شده هر عملیاتی از دیدگاه "فاییده و هزینه" تجزیه و تحلیل می‌شود. نتایج عملیات با معیارها (تورم‌ها و استانداردها) مقایسه می‌شود. در بودجه عملیاتی، اطلاعات مالی دقیقی از جزئیات امور مالی هر دستگاه اجرایی ثبت، نگهداری، و گزارش می‌شود. در بند د تبصره ۲۰ بودجه سال ۸۰ در تبادل موافقت نامه‌ها بین سازمان مدیریت و دستگاه‌های اجرایی شرح فعالیت‌های مربوط به اعتبارات جاری به تفکیک مواد هزینه آمده است.

دیگری را میهمان می‌کند در این حالت صرفه جویی مهم‌تر از رضایت خاطر شخصی است. در حالت سوم شخصی پول دیگری را به نفع خود استفاده می‌کند در اینجا رضایت شخصی مهم‌تر از صرفه جویی است. و در حالت چهارم شخص با پول دیگری شخص ثالث را به میهمانی دعوت می‌کند در این شرایط نه رضایت مطرح است و نه صرفه جویی. هزینه‌ها و مخارج دولت شیوه به حالت اخیر است. یعنی دولت از مؤیدان مالیاتی وجوهی را جمع‌آوری می‌کند و آن منابع را در جاهایی خرج می‌کند که نه مطلوبیت را فراهم می‌کند و نه در فکر صرفه جویی است. این اقدامات تورم زاست و بازده سرمایه‌گذاری ناچیزی دارد.^(۱۳)

با افزایش تورم و نرخ بهره، بازده مورد توقع سرمایه‌گذاران افزایش می‌یابد زیرا هزینه فرصت پول و هزینه تأمین منابع مالی گرانتر می‌شود. در این صورت تعداد فرصت‌های سرمایه‌گذاری که بتواند بازده مورد نظر سرمایه‌گذاران را تأمین کند محدود می‌شود. در نتیجه سرمایه‌گذاری کاهش می‌یابد. شروت ملی به جای سرمایه‌گذاری‌های مولد و اشتغال‌زا صرف فعالیت‌های واسطه‌ای و غیر مولد می‌شود در نتیجه با کاهش سرمایه‌گذاری یکاری افزایش می‌یابد. ایجاد اشتغال و نگرانی از افزایش یکاری از جمله وظایف اعمال حاکمیت دولت‌هاست. در بودجه سال ۸۰ نیز دولت به عنوان مسئول اشتغال جامعه مسئولیت این امر خطیر را به عهده بخش خصوصی و تعاضی گذاشته است. طبق بند ج تبصره ۳ قانون بودجه ۸۰، معادل ۷۰ درصد از تسهیلات تکلیفی بانک‌ها (۴۸۰۰ میلیارد ریال) در اختیار بخش‌های تعاضی و خصوصی گذاشته می‌شود تا طبق طرح‌های مصوب برای مقاصد اشتغال‌زا بی به مصرف برسد. حداقل ۶۰ درصد از این اعتبارات جهت اشتغال‌زا بی در مناطق توسعه نیافته و مهاجر فرست تخصیص خواهد یافت. بودجه سال ۸۰ با این اعتبارات تکلیفی بخش‌های تعاضی و خصوصی را مسئول ایجاد ۴۸۰ هزار شغل قرار داده است، اما به نظر می‌رسد برای

و، ۸۰، فروش ارز به نرخ واریز نامه‌ای در صد بیشتری را نسبت به ارقام فوق تشکیل می‌دهد که اقدامی در جهت یک نرخی شدن ارز محسوب می‌شود. طبق تبصره ۲۹، دولت موظف است تا نیمة اول سال ۸۰ در خصوص یکسان سازی نرخ ارز مطالعه کند و لایحه بودجه ۸۱ را بر مبنای نرخ یکسان ارز به مجلس ارائه دهد.

۵- اعمال نظام «درآمد - هزینه» استانی در راستای اجرای مفاد فصل ۸ برنامه سوم و رعایت اصل عدم تمرکز در تخصیص بودجه‌های عمرانی استان توسط شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان، به منظور تحول در امن نظام بودجه ریزی کشور از جمله ویژگی‌های دیگر قانون ۲۵ قانون بودجه سال ۸۰ بودجه است. طبق تبصره ۲۵ قانون بودجه سال ۸۰، اعتبارات عمرانی مصوب هر استان بر اساس پیشنهاد سازمان مدیریت استان و دستورالعمل سازمان مدیریت کشور بین فصول، برنامه‌ها و دستگاه‌های اجرایی و طرح‌های عمرانی به تفکیک هر شهرستان توزیع می‌شود. مازاد عملکرد درآمد هر استان در سال ۷۹ می‌شود. مازاد عملکرد درآمد هر استان در سال ۸۰ میلیارد تومان نسبت به مصوب همان سال تا سقف ۸۰ میلیارد تومان در اختیار استان‌ها قرار می‌گیرد. به طوری که حداقل ۵۰ درصد این اعتبارات به مناطق روستایی و توسعه‌نیافته همان استان اختصاص خواهد یافت. در این تبصره، هم اعتبارات مربوط به خودبیاری مردم استان به پژوهش‌های کوچک جدید و تکمیل پژوهش‌های نیمه تمام استانی و هم وجوده اداره شده‌ای به صورت تسهیلات در اختیار استان‌ها قرار می‌گیرد. به علاوه، طبق تبصره ۲۰ به دستگاه‌های اجرایی مرکزی اجازه داده شده تاحداکثر ۱۰ درصد از اعتبارات جاری مصوب خود را به ادارات تابعه در استان‌ها که مشمول نظام بودجه استانی هستند اختصاص دهند.

۶- طبق ماده ۱۰۲ قانون برنامه سوم، سهم هزینه‌های صرف شده در تحقیقات در بخش دولتی در سال پایان برنامه به یک درصد تولید ناخالص داخلی و بخش غیردولتی به ۰/۵ درصد تولید ناخالص داخلی برسد. در قانون

۷- بیش از ۴۹ درصد از منابع درآمدهای عمومی دولت از محل درآمدهای نفت و فرآورده‌های نفتی است. بنابراین هنوز بودجه دولت نسبت به نوسانات قیمت نفت آسیب‌پذیر است. البته اتکا به درآمدهای نفتی از ۵۲/۲ درصد در سال ۷۹ به ۴۹/۱ درصد در سال ۸۰ کاهش یافته است.

۸- در بودجه سال ۸۰، بر اجرای طرح‌های نیمه تمام تأکید شده است. این سیاست باعث می‌شود که طرح‌های جدیدی اجرا نشود. حدود دو هزار طرح نیمه تمام در دست اجراست^(۱۴). در طول برنامه ۵ ساله دوم، تخصیص اعتبارات برای طرح‌ها به بیش از ۴۰ درصد اعتبارات مصوب افزایش نیافت و این امر باعث طولانی شدن دوره اجرای طرح‌ها به حدود ۹ سال شد^(۱۵).

۹- بودجه سال ۸۰ با دلار ۷۹۰۰ ریال بسته شده است. بنابراین قیمت دلار در این سال نمی‌تواند کمتر از ۷۹۰۰ ریال باشد. کاهش تعدد نرخ ارز و ثبت ارزش پول ملی علاوه بر آنکه جلو ران تخریبی را می‌گیرد باعث رقابت سالم اقتصادی بین سه بخش دولتی، خصوصی، و تعاقنی می‌شود. در بودجه سال ۸۰ درآمدهای حاصل از صدور نفت خام با نرخ ۱۷۵ تومان تبدیل به پول ملی شده‌اند. مطابق با اصلاحیه‌های کمیسیون تلفیق^(۱۶) از ۱۲/۸۶۴ میلیارد دلار درآمد ارزی حاصل از صدور نفت خام، ۵/۵ میلیارد دلار آن با نرخ رسمی ارز صرف کالاهای اساسی، دفاعی، دانشجویی، و هزینه‌های جاری و عمرانی دستگاه‌های اجرایی می‌شود و ۷/۳۶۴ میلیارد دلار آن با نرخ گواهی سپرده ارزی به فروش می‌رسد. ارزهای فروخته شده به نرخ واریز نامه‌ای (گواهی سپرده ارزی) در سال ۷۹ معادل ۵۲/۱۷ درصد و در سال ۸۰ معادل ۵۷/۲۴ درصد از درآمدهای ارزی حاصل از صدور نفت خام است. ارزهای فروخته شده به نرخ رسمی در سال ۷۹ معادل ۴۷/۸۳ درصد و در سال ۸۰ معادل ۴۲/۷۶ درصد است. البته با توجه به مازاد درآمدهای ارزی حاصل از فروش نفت در سال‌های ۷۹

دیگری اخذ کنند. تخصیص این تسهیلات در سال ۸۰، منوط به بازپرداخت اقساط تسهیلات قبلی سررسید شده است.

-۹ کاهش میزان تورم به کمتر از ۱۵ درصد و میزان بیکاری به ۱۲ درصد^(۱۸) و افزایش نقش دولت در اقتصاد. از آنجا که رشد بودجه سال ۸۰ معادل ۲۶/۴ درصد است و رشد اقتصادی کشور در سال ۸۰ معادل ۵/۰ درصد پیشینی شده است * این ارقام نشان دهنده افزایش سهم دولت در اقتصاد سال ۸۰ است. زیرا هر قدر رشد واقعی بودجه بیش از رشد اقتصادی باشد به همان میزان سهم دولت در GDP و کل اقتصاد افزایش می‌یابد.

$$\text{رشد واقعی بودجه} = \text{نرخ تورم} - \text{رشد اسمی بودجه}$$

$$26/4\% - 15\% = 11/4\%$$

$$\text{اگر رشد واقعی بودجه} > \text{رشد اقتصادی} \Leftrightarrow \text{افزایش نقش دولت در اقتصاد}$$

$$11/4\% > 5/0\%$$

دولت‌ها برای تحقق هدف‌ها و اجرای برنامه‌های خود ناچار می‌شوند آنجا که بخش خصوصی سهم خود را در تولید ملی افزایش نمی‌دهد، نقش دولت را در اقتصاد ملی از طریق بودجه افزایش دهن. زیرا دولت مدتی محدود می‌تواند متوجه افزایش مشارکت بخش خصوصی در اقتصاد ملی باشد. در حالتی که بخش خصوصی مایل به مشارکت در اقتصاد ملی نیست در این صورت دولت نمی‌تواند عرصه‌های اقتصادی را خالی کند. کوچک شدن دولت و کاهش سهم آن در اقتصاد به شرطی مطلوب است که قبلاً جای آن را بخش خصوصی بگیرد.

-۱۰ در تبصره ۲۹ بودجه ۸۰، تعهدات داخلی و خارجی دولت مطرح شده است. معلوم شده است که چقدر از اعتبارات و تسهیلات مالی به صورت بیع مقابل، تأمین

بودجه سال ۸۰، نیز اعتبارات فصل تحقیقات در راستای اجرای برنامه سوم از ۰/۳۳ درصد به ۰/۴۳ درصد افزایش یافته است.

-۷ رشد هزینه‌های جاری ۲۳ درصد و هزینه‌های عمرانی ۳۸/۸ درصد است. نسبت هزینه‌های عمرانی به اعتبارات از محل درآمد عمومی از ۲۳/۷ درصد در سال ۷۹ به حدود ۲۶ درصد در سال ۸۰ افزایش یافته است. ضمناً اعتبارات عمرانی استان‌ها در سال ۸۰ حدود ۷۱ درصد رشد دارد.

-۱ عدم استقرار از بانک مرکزی و پیش‌بینی بازپرداخت بدهی‌های دولت به نظام بانکی، ویژگی دیگر قانون بودجه است. برای اولین بار بعد از انقلاب، دولت در سال ۷۹ حدود ۲۳۰ میلیارد تومان از بدهی خود را به نظام بانکی پرداخت کرد و در بند ۵ از تبصره ۲۹ بودجه سال ۸۰ تا مبلغ ۲۰۰ میلیارد تومان برای بازپرداخت بقیه بدهی‌ها منظور شده است^(۱۷). کل بدهی‌های دولت و شرکت‌های دولتی به نظام بانکی کشور حدود ۱۲۰۰ میلیارد تومان است که پیش‌بینی بازپرداخت کمتر از ۲ درصد از کل بدهی‌های دولت در بودجه سال ۸۰ حرکت کنندی است. پرداخت دیون دولت به نظام بانکی علاوه بر بالا رفتن توان تقاضی نظام بانکی باعث کاهش تورم نیز می‌شود. این اقدام در بلندمدت به رشد اعتبارات نظام بانکی و تأمین نقدینگی مورد نیاز شرکت‌های غیردولتی و اقتصاد کمک می‌کند. تأمین کسری بودجه دولت از طریق استقرار از نظام بانکی طی سال‌های گذشته دسترسی صاحبان صنایع و اقتصاد را به پول و اعتبارات بانکی محدود کرده است. بازپرداخت این بدهی‌ها زمینه تسهیلات بانکی را به بخش خصوصی و ایجاد محیطی رقابتی برای بانک‌ها در دادن اعتبارات فراهم می‌کند. طبق بند ۶ از تبصره ۳ قانون بودجه سال ۸۰، شرکت‌های دولتی به هیچ وجه مجاز نیستند غیراز ۳۰ درصد تسهیلات تکلیفی بانک‌ها (۴۸۰ میلیارد تومان) از نظام بانکی تسهیلات تکلیفی

* طبق گزارش صندوق بین‌المللی بول، رشد اقتصادی ایران در سال ۸۰ معادل ۵/۶ درصد بخواهد بود.

پرداخت‌های ارزی را برای سال‌های باقی مانده از برنامه ارائه دهد. این تکلیف در بودجه سال ۱۸۰ اجرا شده و تصویر روشنی از جداول دریافت‌ها و پرداخت‌های ارزی کشور دیده نمی‌شود.

۱۱- طبق تبصره ۴۸ قانون بودجه، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی موظف شده است طرح اصلاح ساختار نظام بودجه‌ریزی کشور را تهیه کند و به تصویب دولت برساند. در طرح نظام جدید بودجه نویسی، همه تبصره‌های بودجه بر حسب موضوع طبقه‌بندی می‌شوند تعداد آنها کاهش می‌یابد، و سازمان مدیریت از طرح تبصره‌های دائمی در بودجه خودداری خواهد کرد. طراحان نظام مالی دولت در بودجه‌نویسی باید به نکات زیر توجه کنند:

- بودجه نویسان کشور نباید تعلقات سیاسی و بخشی و منطقه‌ای داشته باشد. بلکه باید برخورد ملی و فراجناحی نمایند.
- بودجه نویس باید از فشارهای سیاسی داخل و خارج دولت در امان باشد.
- بودجه باید بر اساس اتکا به تولید، اشتغال، صادرات، و کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی تنظیم شود.
- بودجه باید متناسب با شرایط بومی، اقلیمی، زیستی و محیطی کشور تنظیم شود.
- کمکهای دولت به شرکت‌های دولتی زیان ده به تدریج کاهش یابد.
- با تهیه بودجه در شکل عملیاتی، امکان ارزیابی عملکرد مالی مدیران دولتی میسر شود.
- در تهیه بودجه، دولت نباید خود را رقیب تولید و وارد کننده محسوب کند. برای مثال، در محصولاتی مانند برنج و چای که با ارز یارانه‌ای وارد می‌شود تولید کننده ایرانی در عرصه رقابت با دولت قربانی می‌شود.^(۱۹)
- درباره هر یک از تبصره‌های بودجه از دیدگاه‌های کارشناسان موافق و مخالف در دستگاه‌های اجرایی

مالی، یوزانس، و سایر بدھی‌ها استفاده خواهد شد. قرارداد بیع متقابل تا مبلغ ۴/۷ میلیارد دلار به وزارت نفت واگذار شده است. دولت مجاز است از طریق بازارهای سرمایه خارجی جهت سرمایه گذاری تا مبلغ ۳/۵ میلیارد دلار در قالب قراردادهای تأمین مالی پروژه‌ها و یا به صورت مشارکت استفاده کند. سرسید بدھی‌های خارج از کشور در سال‌های ۷۹ و ۸۰ به ترتیب ۵/۲۶۹ و ۲۰۵۸ میلیارد دلار است. بخشی از بدھی‌های کشور در سال مورد نظر پرداخت نشده و باز پرداخت آن به سال‌های آتی موكول شده است. در بودجه سال ۸۰، علی‌رغم اینکه ۲۰۵۸ میلیارد دلار از بدھی‌های خارجی در سال ۸۰ به سرسید می‌رسند طبق بند ۶ از تبصره ۲۹ باز پرداخت فقط ۱/۶ میلیارد دلار از تعهدات ارزی پیش‌بینی شده است آن هم در صورت افزایش درآمد ارزی حاصل از صادرات نفت خام مازاد بر ۱۲/۸۶۴ میلیارد دلار. برای اجرای طرح‌های عمرانی با استفاده از مشارکت مردم که آثار تورمی زیادی بر اقتصاد ندارد در تبصره ۴۰ پیش‌بینی شده است ۵۱۰ میلیارد تومان اوراق مشارکت به شرح زیر منتشر شود:

- ۲۰۰۰ میلیارد ریال توسط دولت برای طرح‌های عمرانی قانون بودجه سال ۸۰؛
- ۵۰۰ میلیارد ریال توسط وزارت نیرو برای منابع آب؛
- ۱۵۰۰ میلیارد ریال توسط وزارت نیرو برای بخش برق؛
- ۲۰۰ میلیارد ریال توسط وزارت جهاد کشاورزی برای پروژه ماهی و میگو؛
- ۴۰۰ میلیارد ریال توسط وزارت جهاد کشاورزی برای طرح توسعه نیشکر خوزستان؛
- ۴۰۰ میلیارد ریال توسط وزارت راه و ترابری برای تکمیل پروژه‌های نیمه تمام راه آهن؛
- ۱۰۰ میلیارد ریال توسط وزارت مسکن و شهرسازی برای طرح‌های بهسازی و نوسازی.

طبق بند د از ماده ۸۵ قانون برنامه سوم، دولت مکلف است همراه بالای این بودجه سالانه جداول دریافت‌ها و

کالایی را خریداری و وارد کرده است بدیهی است که بهای تمام شده محصولاتش کمتر از نرخ ارز در سطح فعلی است. در نتیجه سود شرکت افزایش می‌یابد و طبق نظام مالیاتی، این شرکت باید مالیات این سود را که از تفاوت نرخ ارز ناشی می‌شود پرداخت کند. در حالی که در کشورهای دارای میزان تورم پایین ابتدا آثار تورم بر سود شرکت‌ها را بررسی می‌کنند و کنار می‌گذارند و بعد از باقی مانده سود مالیات می‌گیرند.

۱۳- ریاست محترم جمهور هدفهای لایحه بودجه سال ۸۰ را به شرح زیر نام بردہ است:

کمک به تشکیل سرمایه - مهار تورم - تقویت پول ملی - تفکیک سیاست‌های پولی و مالی - اولویت انجام وظایف حاکمیت و کاهش تصدی گری دولت - عدم تمرکز در بودجه‌های استانی - انضباط مالی - واگذاری مؤسسات دولتی به بخش تعاونی و خصوصی - افزایش صادرات غیرنفتی و تحقق عدالت اجتماعی^(۲۰).

مقایسه قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی

اجتماعی و قانون بودجه سال ۱۳۸۰

قانون بودجه سالانه کشور دو تفاوت عمده با سایر

قوانين مصوب مجلس دارد:

۱- پیش‌نویس هر قانون، پیش از آنکه در مجلس تصویب شود، با نام‌های مختلف از سه مرجع به مجلس تقدیم می‌شود:

- دولت، که آن را به عنوان لایحه تنظیم و تقدیم می‌کند.

- شورای عالی استان‌ها (که تا کنون تشکیل نشده و پیش‌نویسی هم تهیه نکرده است) آن را به عنوان لایحه تنظیم و تقدیم می‌کند.

- نمایندگان مجلس، که آن را به عنوان طرح تقدیم می‌کنند.

لایحه بودجه را الزاماً و قانوناً دولت به عنوان قوه مجریه تنظیم و تقدیم می‌کند. دو مرجع دیگر و یا قوای مقننه

استفاده شود.

- با اصلاح قانون مالیات‌ها و اخذ مالیات بر مصرف و ارزش افزوده به جای مالیات بر درآمد، سهم درآمد مالیاتی نسبت به درآمد نفت در بودجه افزایش بیشتری یابد.

۱۲- در بودجه ۸۰، نرخ رشد درآمدهای مالیاتی ۳۳/۶ درصد پیش‌بینی شده است در حالی که طبق قانون برنامه سوم ۲۴/۳ درصد است. افزایش درآمدهای عمومی از طریق منابع مالیاتی گامی مثبت در کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی است، اما باید توجه داشت که اگر این افزایش مالیات‌ها از طریق فشار بر حقوق بگیران، تولیدکنندگان و سرمایه‌گذاران به دست آید و نه از طریق ایجاد ظرفیت‌های مالیاتی جدید و اخذ مالیات از دارندگان ثروت‌های بادآورده، هم سیاست‌های مهار تورم موفق نخواهد شد و هم سرمایه‌گذاری‌ها کاهش می‌یابد. در بحث مالیات بر سود سهام شرکت‌ها لازم است به دو نکته اشاره شود:

اول، مالیات بر سود سهام شرکت‌ها در ایران یکی از بالاترین نرخ‌های مالیاتی دنیاست. در کشورهای صنعتی و پیشرفته سعی می‌شود مالیات اشخاص حقیقی را افزایش دهند و مالیات اشخاص حقوقی را در سطح پایین‌تری نگه دارند تا مردم تشویق شوند فعالیت‌های تجاری انفرادی خود را به شکل بنگاه‌ها و شرکت‌ها سازماندهی کنند. در حالی که در ایران نرخ‌های مالیاتی سنگین بر شرکت‌ها، مردم را تشویق می‌کند تا فعالیت‌های تجاری و اقتصادی خود را به شکل انفرادی و پنهان (اقتصاد زیرزمینی) اجرا کنند.

دوم، در کشور ما از تورم نیز مالیات گرفته می‌شود. در کشورهای صنعتی دنیا سود ناشی از تورم را مبنای محاسبه مالیات قرار نمی‌دهند. در ایران نه تنها آثار تورمی را خشی نمی‌کنیم بلکه از تفاوت نرخ ارز نیز مالیات می‌گیریم. برای مثال، اگر شرکتی در سال گذشته با ارز ارزان‌تر از نرخ امسال مواد، قطعات، و یا

اقتصادی - اجتماعی آمده است که بودجه هر سال باید مطابق با آن خط مشی ها تهیه شود:

۱- کاهش معافیت های مالیاتی: معافیت های مالیاتی ابزارهایی هستند که دولت برای سرمایه گذاری، حمایت از صنایع داخلی، توزیع عادلانه درآمدها در نظر می گیرد. پیدایش این معافیت ها مربوط به دوران جنگ تحمیلی است که در آن زمان اغلب صنایع دولتی و ملی بودند با این حال این معافیت ها اکنون نیز ادامه دارد. معافیت های مالیاتی نه تنها باعث تخصیص غیر بهینه منابع مالی می شود بلکه به معاملات زیرزمینی، رانت خواری، و رقابت دولت در برابر بخش خصوصی نیز می انجامد. بهتر است به تدریج در بودجه سالانه با حذف این گونه معافیت های مالیاتی انحصارات دولتی محدود شود و از این ابزار مالی دولت به نحو کاراتری استفاده کند.

۲- ضرورت ساماندهی به عوارض و مالیات ها: از بخش صنعت و تولیدات عوارض زیادی اخذ می شود.* این عوارض ممکن است سرمایه گذاری را کاهش دهد. عوارض دریافتی شرکت های دولتی نباید به حساب درآمد منظور شود بلکه باید یا به خزانه واریز شود و یا به حساب سرمایه شرکت منظور شود. نظارت بر نحوه خرج و مصرف این عوارض باید مورد توجه دولت و مجلس قرار گیرد. طبق بند د تبصره ۱۴ قانون بودجه سال ۸۰، صادرات غیرنفتی کشور اعم از کالا و خدمات از پرداخت هر گونه عوارض معاف است. هیچ دستگاه اجرایی ملی یا محلی و استانی و شوراهای شهر و روستا حق وضع و اخذ عوارض را در سال از ۸۰ از صادرات غیرنفتی ندارند.

۳- انسجام حمایت های دولتی: در قانون برنامه سوم مقرر شده که مجموعه اقدام های حمایتی دولت در

* یادآوری می شود که طبق ماده ۱۱۳ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی اجتماعی، کالاها و خدماتی که صادر می شوند مشمول عوارض و مالیات نمی شوند.

و قضاییه چنین وظیفه ای را ندارند. زیرا:

الف - تهیه و تنظیم بودجه کاری، تخصصی و پیچیده و از مباحث اقتصاد کلان است. قوه مجریه برای جمع آوری اطلاعات از دستگاه های اجرایی تابعه در سراسر کشور امکانات اجرایی بیشتری دارد.

ب - کارشناسان سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور نسبت به نمایندگان مجلس از نگرش ملی بیشتری برخوردارند. در حالی که نمایندگان غالباً دید محلی و منطقه ای دارند. **ج - دستگاه مجری قانون بودجه، قوه مجریه (دولت) است.** بنابراین تهیه بودجه و برنامه ریزی مالی کشور از طریق دستگاه های اجرایی تعهد به اجرای برنامه را افزایش می دهد.

د - تعدد و پراکندگی دستگاه های قوه مجریه در کشور خیلی بیشتر از سایر قواست. این ویژگی دولت را در تنظیم بودجه از ابعاد منطقه ای، بخشی و استانی کمک می کند.

۲- بجز لایحه بودجه، سایر لوایح و طرح ها مستلزم دوشوری است. قاعدة عمومی برای بررسی لوایح و طرح ها در مجلس این است که دو شوری انجام می گیرد. یعنی ابتدا در شور اول کلیات طرح یا لایحه در صحنه علنی مجلس مطرح و رأی گیری می شود در صورتی که رأی بیاورد جهت بررسی در کمیسیون های تخصصی مجلس ارسال می شود و نسبت به مفاد و جزئیات آن در شور دوم رأی گیری خواهد شد. اگر طرح یا لایحه در شور اول رأی نیاورد کنار گذاشته می شود. اما لایحه بودجه کل کشور از این قاعده مستثنی است و به صورت یک شوری مطرح می شود. یعنی بعد از تقدیم به مجلس جهت اظهار نظر کارشناسی به کمیسیون های تخصصی ارجاع می شود و در موعد معینی که حدود ۳۵ روز است به صحنه علنی مجلس آورده می شود و درخصوص هر یک از مفاد آن و تغییرات و اصلاحات آن رأی گیری می شود.

خط مشی های زیر در قانون برنامه ۵ ساله سوم توسعه

۴- در قانون برنامه سوم، رشد کل هزینه‌های کشور ۱۷/۶ درصد است اما در بودجه سال ۸۰ معادل ۲۶/۷ درصد پیش‌بینی شده است.

۵- در قانون برنامه سوم رشد هزینه‌های جاری و عمرانی (در مقایسه با سال ۷۹) به ترتیب ۱۵/۳ و ۲۵/۴ درصد است اما در بودجه سال ۸۰ به ترتیب ۲۲ و ۳۸/۸ درصد پیش‌بینی شده است.

۶- در قانون برنامه سوم نسبت درآمدهای مالیاتی، درآمدهای نفتی و سایر درآمدها به ترتیب ۴۸/۵، ۳۱/۲ و ۲۰/۳ درصد است. اما در بودجه سال ۸۰ به ترتیب ۳۲/۴ و ۴۹/۱ و ۱۸/۵ درصد پیش‌بینی شده است.

۷- از جمله سیاست‌های قانون برنامه سوم، حذف اکثر معافیت‌های گمرکی در بخش‌های مختلف، اصلاح نظام تعرفه‌ای، حذف تدریجی موانع غیر تعرفه‌ای، و حذف نظام اخذ مجوز برای واردات و صادرات است. با این حال هنوز نظام مجوزها برای واردات کالا از جمله واردات خودرو از طریق اتحادیه تعاونی پسته کاران برقرار است^(۲۳).

۸- طبق قانون برنامه سوم برای نظام‌مند کردن واگذاری شرکت‌های دولتی به بخش خصوصی تأسیس سازمان خصوصی سازی پیش‌بینی شده است. اما در بودجه سال ۸۰ اقدامی در این راستا انجام نشده است.

۹- در قانون برنامه سوم پیش‌بینی شده است که دولت پژوهه‌های فاقد توجیه فنی و اقتصادی را تعطیل کند. ماده ۶۱ قانون برنامه سوم این تشخیص را در اختیار سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی قرار داده است. در بودجه ۸۰، طرح‌ها و پژوهه‌های جدید که توجیه فنی و اقتصادی نداشته‌اند حذف شده‌اند.

۱۰- طبق ماده ۵۸ قانون برنامه سوم هر نوع تخفیف، ترجیح، و معافیت مالیاتی نباید استمرار داشته باشد. در حالی که در بودجه ۸۰ شرکت‌های بزرگی مانند شرکت ملی صنایع پتروشیمی، شرکت مخابرات، شرکت‌های پتروشیمی (اراک، شیراز، بندرآمام، رازی)

یک نهاد متمرکز شود و اختصاص بودجه عمومی نیز از طریق این نهاد به دستگاه‌های ذی نفع تخصیص یابد.

۴- **تمركز زدایی:** در برنامه سوم موضوع عدم تمرکز در دو بعد اداری و مالی مورد توجه قرار گرفته است. طبقه‌بندی درآمدهای دولت به تفکیک استانی و ملی و افزایش اختیارات مدیران استانی و تشکیل نظام درآمد - هزینه استانی نقش مناطق محلی را در نظام بودجه‌ریزی کشور شفاف می‌سازد.

۵- **کاهش تصدی گری دولت:** در بودجه سال ۸۰ درباره چگونگی اجرای فرآیند خصوصی‌سازی پیش‌بینی خاصی نشده است. تجربه سال‌های گذشته نشان می‌دهد که فروش ترجیحی به افراد خاص جانشین فروش رقبای شده است. در بودجه سال ۷۹، کمتر از ۱۰۰ شرکت از مالکیت دولتی به خصوصی تبدیل و از بودجه کل کشور خارج شدند. قرار است در سال ۸۰ حدود ۵۰ شرکت نیز به مالکیت بخش خصوصی درآیند.

در جدول شماره ۳ میزان رشد ارقام بودجه سال‌های ۷۹ و ۸۰ با قانون برنامه سوم مقایسه شده است. اکنون با استفاده از این جدول، بودجه سال ۸۰ را با قانون برنامه سوم در زیر مقایسه می‌شود:

۱- در قانون برنامه ۵ میزان رشد ارقام بودجه سال‌های ۷۹ و ۸۰ نسبت به ۷۹ حدود ۱۷/۵ درصد برآورده شده است اما در قانون بودجه سال ۸۰ این رشد معادل ۲۶/۷ درصد است.

۲- در قانون برنامه سوم، رشد درآمدهای مالیاتی ۲۴/۳ درصد برآورده شده اما در قانون بودجه ۳۳/۶ درصد است.

۳- در قانون برنامه سوم، نسبت درآمدهای نفتی به درآمدهای عمومی دولت ۴۷ درصد اما در بودجه ۸۰ معادل ۴۹/۱ درصد است. رشد درآمدهای نفتی نسبت به سال ۷۹ در قانون برنامه سوم معادل ۱۰/۳ درصد است اما در بودجه ۸۰ این رشد معادل ۱۹/۱ درصد شده است.

- سال‌های گذشته $\frac{1}{3}$ شرکت‌های دولتی گزارش مالی نداشتند و پاسخگوی دستگاه‌های نظارتی کشور نبودند.
- ۱۱- دولت با در نظر گرفتن ۷۰ درصد از اعتبارات تکلیفی بانک‌ها بخشی از مسئولیت اشتغال زایی را به عهده بخش‌های تعاونی و خصوصی واگذار کرده است.
- ۱۲- با توجه به اینکه میزان رشد واقعی بودجه کل کشور بیش از رشد اقتصادی است بنابراین در سال ۸۰ نقش دولت در اقتصاد افزایش می‌یابد.
- ۱۳- در محاسبه مالیات بر سود شرکت‌های ایرانی سود ناشی از آثار تورمی نیز مشمول مالیات قرار می‌گیرد در حالی که باید آثار تورمی را خنثی کرد.

پیشنهادها

- ضمن بررسی بودجه سال ۸۰ و مقایسه آن با قانون برنامه پنج ساله سوم توسعه اقتصادی - اجتماعی موارد زیر پیشنهاد می‌شود:
- ۱- درخصوص افزایش درآمدهای مالیاتی لازم است قانون مالیات‌ها اصلاح و ظرفیت‌های مالیاتی جدیدی از طریق سازمان امور مالیاتی کشور طراحی شود.
 - ۲- دستگاه‌های اجرایی درآمدهای غیر واقعی برای خود پیش‌بینی می‌کنند تا بتوانند اعتبارات بیشتری در بودجه برای خود به تصویب برسانند، این مسئله نظام بودجه‌ای «درآمد - هزینه» دولت را مختل می‌کند. با ارزیابی عملکرد مالی مدیران دولتی و مکانیزم تخصیص اعتبار می‌توان پیش‌بینی‌های مازاد را کاهش داد.
 - ۳- برای شفاف سازی بودجه، منابع درآمدی هزینه‌های جاری سرمایه‌ای و عمرانی هر یک به تفکیک معلوم شود.
 - ۴- درآمدهای نفتی به جای اینکه صرف هزینه‌های جاری شود باید در هزینه‌های عمرانی و سرمایه‌ای مصرف شود.
 - ۵- در قانون بودجه، یارانه‌های دولتی با هزینه‌های واقعی به عنوان هزینه‌های جاری دستگاه پرداخت کننده منظور شود.

بازرگانی پژوهشیمی، سازمان گسترش و نوسازی، هوایپایمایی جمهوری اسلامی، شرکت ملی نفت کش، و سازمان غله کشور از پرداخت مالیات معاف شدند^(۲۴).

نتیجه‌گیری

- ۱- بودجه کل کشور عملیاتی تهیه نمی‌شود.
- ۲- بودجه نویسی به سمت نظام ارزی تک نرخی گرایش دارد اما هنوز تک نرخی نشده است.
- ۳- سهم مالیات‌ها در بودجه عمومی پایین است. هدف دولت این است که سهم مالیات‌ها را در بودجه عمومی نسبت به سهم نفت افزایش دهد.
- ۴- دولت کسری بودجه سال ۸۰ را از محل برگشتی از پرداخت‌های سال گذشته تأمین می‌کند و متول به استقراض از نظام بانکی نشده و برای تأمین مخارج عمرانی خود متول به استقراض از مردم (اوراق مشارکت) شده است.
- ۵- جایگاه مالیات بر سود شرکت‌های دولتی سود ده و عوارض وصولی آنها در بودجه کل کشور شفاف نیست. شرکت‌های دولتی زیان‌ده از کمک‌های دولتی استفاده می‌کنند.
- ۶- درآمدهای ریالی حاصل از فروش ارز بیش از دو برابر درآمدهای ریالی حاصل از صادرات نفت است.
- ۷- میزان رشد بودجه‌های عمرانی بیش از اعتبارات جاری است اما رقم ریالی اعتبارات جاری بیش از ۲/۸ برابر اعتبارات عمرانی است.
- ۸- نرخ رشد درآمدهای اختصاصی که دستگاه‌های اجرایی آزادی عمل بیشتری در مصرف آنها دارند بیش از میزان رشد درآمدهای عمومی است.
- ۹- تبصره‌های متعددی مجاز اخذ درآمدهای اختصاصی را به دستگاه‌های اجرایی می‌دهند. این مسئله مغایر با اصل عدم تخصیص در بودجه نویسی است.
- ۱۰- حدود $\frac{2}{3}$ بودجه کل کشور را بودجه شرکت‌های دولتی و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت و $\frac{1}{3}$ آن را بودجه عمومی دولت تشکیل می‌دهد. با این حال در

- ۶- تعهدات ارزی و ریالی دولت و شرکت‌های دولتی در بودجه شفاف‌تر بیان شود.
- ۷- عملکردهای مغایر با تبصره‌های بودجه پیگیری و به مردم اعلام شود.
- ۸- بر فرآیند تهیه و تصویب بودجه شرکت‌های دولتی و عملکرد مالی مدیران آنها نظارت بیشتری شود.
- ۹- سهم بخش غیردولتی از اعتبارات بانکی افزایش یابد و دولت و شرکت‌های دولتی بدھی‌های خود را به نظام بانکی تسویه کنند.
- ۱۰- وام‌هایی که از طریق تأمین مالی داخلی و خارجی برای طرح‌های سرمایه‌گذاری از طریق دولت و شرکت‌های دولتی اخذ می‌شود در نظام حسابداری دولتی به عنوان بدھی‌های ملی منظور شود. در حالی که در روش حسابداری دولتی فعلی فقط بدھی‌های خود دولت منظور می‌شود و بدھی‌هایی که مسؤول پرداخت آنها دولت نیست به حساب بدھی‌ها منظور نمی‌شود.
- ۱۱- نظام حسابداری دولتی و بودجه‌بندی باید بتواند اطلاعات دقیقی از دارایی‌های بخش دولتی، اموال منقول و غیرمنقول، و حساب استهلاک دارایی‌های ثابت و تعهدات حال و آتی ملی را ثبت، نگهداری، و گزارش دهد. در نظام حسابداری دولتی آمریکا اگر یک فرد خارجی مستغلات و یا حتی یک سهم را خریداری کند جزء بدھی‌های دولت محسوب شده و گزارش می‌شود زیرا ممکن است دولت مجبور شود روزی آن دارایی‌ها را از فرد خارجی بخرد. در حالی که چنین سیستم اطلاعاتی در نظام حسابداری دولتی کشور دیده نمی‌شود. □

منابع

- قانون برنامه پنج ساله سوم توسعه اقتصادی - اجتماعی .
- قانون بودجه سال های ۷۹ و ۸۰ کل کشور .
- درویش توانگر، عباس. "نقاط ضعف و قوت بودجه ۸۰" ، روزنامه رسالت ۷۹/۹/۱۷ ، ص ۳ و ۱ .
- مدیر روابط عمومی سازمان مدیریت و برنامه ریزی، "پاسخ سازمان مدیریت و برنامه ریزی درباره ارائه آمار غلط به رئیس جمهوری" ، روزنامه رسالت ، ۷۹/۹/۳۰ ، ص ۵ .
- کرباسیان، اکبر. بودجه و بودجه ریزی دولتی در اقتصاد ایران، مؤسسه عالی بانکداری ایران، ۱۳۷۸ ، ص ۳۰۵ .
- فرزیب، علیرضا. بودجه ریزی دولتی در ایران، تهران ، مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۷۶ ، ص ۴۲ .
- متن سخنان ریاست محترم جمهوری در هنگام تقدیم لایحه بودجه سال ۸۰ به مجلس شورای اسلامی.
- میدری، احمد. "هیچکس پاسخگو نیست" ، روزنامه حیات نو، ۷۹/۱۰/۲۶ ، ص ۹ .
- نمازی، حسین. "جزئیات عملکرد مالی شرکت های دولتی در سال ۷۸" ، روزنامه دوران امروز، ۷۹/۱۰/۲۷ ، ص ۳ .
- قانون محاسبات عمومی .
- کرباسیان، اکبر. منبع پیشین ، ص ۳۱۲ .
- میدری، احمد. منبع پیشین ، همان صفحه .
- چینی، حبیب. "دولت با بودجه سال ۸۰ چه خواهد کرد" ، ابرار اقتصادی ، ۷۹/۹/۱۵ ، ص ۲ .
- آیتی، مهدی. "حاکمیت بودجه بر برنامه" ، روزنامه قدس، ۷۹/۹/۱۴ ، ص ۴ .
- "نقاط ضعف و قوت بودجه ۸۰" ، روزنامه رسالت، ۷۹/۹/۱۷ ، ص ۳ .
- مصوبات و اصلاحیه های کمیسیون تلفیق مجلس شورای اسلامی .
- متن سخنان ریاست محترم جمهوری در هنگام تقدیم لایحه بودجه سال ۸۰ به مجلس شورای اسلامی .
- عارف، محمدرضا. "جهت گیری بودجه سال ۸۰" ، روزنامه کیهان، ۷۹/۹/۱۰ ، ص ۲ و "مختصات بودجه سال آینده" ، روزنامه خراسان ، ۷۹/۹/۱۲ ، ص ۷ .
- ندیمی، ایرج. "ده نکته که در تدوین بودجه ۸۰ باید مورد توجه قرار گیرد" ، روزنامه ایران، ۷۹/۱۰/۲۵ ، ص ۱۳ .
- متن سخنان ریاست محترم جمهوری در هنگام تقدیم لایحه بودجه سال ۸۰ به مجلس شورای اسلامی .
- "عدالت نگری آری محلی نگری نه" ، روزنامه همشهری ، ۷۹/۹/۲۶ ، ص ۵ .
- "لایحه بودجه ۸۰ از منظر برنامه سوم" ، روزنامه ایران، ۷۹/۱۰/۲۶ ، ص ۱۳ .
- "رشد اقتصادی و کاهش فشارهای تورمی در بودجه ۸۰" ، روزنامه کار و کارگر، ۷۹/۹/۱۳ ، ص ۴ .
- خیرزاده، جلیل. "ارقام تکان دهنده در بودجه ۸۰" ، ابرار اقتصادی ، ۷۹/۱۰/۲۷ ، ص ۱۴ .